

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-2-78-28>

УДК 376-056.34/053.4

Лисенко Т.С.

Херсонський державний університет

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ КОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація. У статті розкрито основні напрямки корекційної роботи з дітьми молодшого віку із затримкою психічного розвитку. Описано клініко-психологічну структуру варіантів затримки психічного розвитку та його вплив на психічний та загальний розвиток цієї категорії дітей. Здійснено аналіз спеціальної літератури різних авторів щодо вивчення питання корекційної роботи з дітьми із затримкою психічного розвитку. Визначена необхідність сформувавши повноцінний базис для становлення вищих психічних функцій і забезпечити спеціальні психолого-педагогічні умови, необхідні для гармонійного розвитку. Отже, корекційна робота з дітьми з затримкою психічного розвитку потребує тривалої і системної роботи, яка охоплює всі види їх діяльності. Тільки при суворому дотриманні таких підходів до процесу реабілітації даного контингенту дітей можливо домогтися відновлення всіх сфер психічної діяльності, що і забезпечує повноцінну інтеграцію цих дітей в соціумі.

Ключові слова: діти із особливими освітніми потребами, психомоторний розвиток, корекційне навчання, недорозвиток психічних функцій, психологічний супровід, інклюзивне навчання.

Lysenko Tatyana
Kherson State University

BASIC DIRECTIONS OF CORRECTIVE WORK WITH CHILDREN WITH DELAYED MENTAL DEVELOPMENT OF YOUNG AGE

Summary. The article reveals the main directions of correction to work with young children with mental retardation. The clinical-psychological structure of options for mental retardation and its impact on the mental and general development of this category of children are described. An analysis of the specialized literature of different authors on the study of the problem of correcting work with children with mental retardation is carried out. In children, mental retardation is a complex disorder in which various components of their mental, psychological and physiological activity suffer. CRA is a "borderline" form of disruption of the child's development. In CRA there is an uneven formation of different mental functions, a typical combination of both damaged and underdeveloped individual mental functions with the saved ones. However, the depth of damage or the degree of immaturity may also be different. In the etiology of mental retardation, constitutional factors, chronic somatic diseases, prolonged unfavorable upbringing conditions and mainly organic nervous system failure (minimal brain dysfunction) play a role. Traditionally, there are three main groups of developmental pathology: insufficient, asynchronous and damaged. Each of them, in addition to specific profile manifestations, is characterized by violations of the arbitrary regulation of mental activity, decreased learning, criticality and adequacy. This serves as a background for disorders of the development of the affective-emotional sphere of children. By the nature of developmental disability, mental retardation belongs to the underdevelopment group. Therefore, corrective work with children with mental retardation requires a long and systematic work that covers all their activities. Only with strict adherence to such approaches to the process of rehabilitation of a given contingent of children can it be possible to achieve recovery of all spheres of mental activity, including cognitive and emotional-volitional, which provides full integration and functioning of children with mental retardation in society.

Keywords: children with special educational needs, psychomotor development, clinical and psychological structure of mental retardation, correctional training, inclusive education.

Постановка проблеми В умовах змін в суспільного життя країни з'явилося нове розуміння та переоцінка багатьох сталих положень, зокрема реформування та розвитку системи освіти. Альтерною формою здобуття освіти дітьми з особливостями психофізичного розвитку стало інклюзивне навчання. Діти із затримкою психічного розвитку складають більшість серед тих, що потребують спеціальної допомоги під час навчальної та виховної роботи, та є основним контингентом учнів що не встигають у навчанні. Тому своєчасна корекція цієї особливості розвитку дітей стає шляхом розв'язання проблем у навчальній діяльності дітей цієї категорії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Концептуальні підходи щодо модернізації спеціальної освіти знайшли своє відображення в законах «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Концепції розвитку інклюзивного навчання

та інших, в яких зокрема зазначається, що всі діти, в тому числі діти з обмеженими психофізичними можливостями мають право на навчання та здобуття освіти [2, с. 60].

Рівний доступ до якісної освіти має кожна дитина України – це закріплене в Конституції України та інших нормативно-правових документах. Саме тому приділяється велика увага до інклюзивної освіти та відбуваються докорінні зміни у розумінні і забезпеченні якісної освіти для дітей з особливими потребами. Не має сумніву, що діти з особливими потребами, які навчаються у загальноосвітніх школах за умови використання інклюзивної освіти мають нові резерви для розвитку потенціалу, що в свою чергу сприятиме суттєвому поліпшенню якості їх життя.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість наукових робіт, присвячених проблемі

навчання та виховання дітей із затримкою психічного розвитку, як і раніше недостатньо розкритими залишаються її психологічні аспекти, не визначено роль практичного психолога в організації та забезпеченні психологічного супроводу дітей цієї категорії.

Усе вищезазначене актуалізує питання забезпечення належного психологічного супроводу навчання та виховання дітей із затримкою психічного розвитку.

Мета статті. Практична діяльність психологів засвідчує, що основні труднощі найчастіше пов'язані з організаційними аспектами їх роботи, вибором методів та прийомів корекційно-розвивальної діяльності, визначенням індивідуального напрямку розвитку дитини із затримкою психічного розвитку, що зумовлено її особливими освітніми потребами.

Виклад основного матеріалу. Затримка психічного розвитку – це поняття, що свідчить про вповільнення темпу розвитку, що частіше виявляється у старшому дошкільному віці та під час вступу до школи й проявляється в недостатності загального запасу знань, обмеженості уявлень, незрілості мислення, переважанні ігрових інтересів малої інтелектуальної цілеспрямованості, швидкого перенасичення в інтелектуальній діяльності [10, с. 372].

У дітей затримка психічного розвитку (ЗПР) є складним порушенням, при якому страждають різні компоненти їх психічної, психологічної й фізіологічної діяльності. ЗПР відноситься до «прикордонної» форми порушення розвитку дитини. При ЗПР має місце нерівномірність формування різних психічних функцій, типовим є поєднання як ушкоджених, так і недорозвинених окремих психічних функцій із збереженими. При цьому глибина ушкоджень або ступінь незрілості можуть бути також різними.

В етіології затримки психічного розвитку відіграють роль конституційні фактори, хронічні соматичні захворювання, тривалі несприятливі умови виховання й головним чином органічна недостатність нервової системи (мінімальна мозкова дисфункція).

Традиційно виділяють три основні групи патології розвитку: недостатній, асинхронний та ушкоджений. Крім специфічних профільних проявів, зниження научуваності, характерні порушення довільної регуляції психічної активності, критичності та адекватності.

К.С. Лебединська, виходячи з етіологічного принципу, розрізняє *чотири основні варіанти* затримки психічного розвитку:

- 1) затримка психічного розвитку конституційного генезу (спадково обумовлений психічний і психофізичний інфантилізм);
- 2) затримка психічного розвитку соматогенного генезу (обумовлена інфекційними, соматичними захворюваннями дитини або хронічними захворюваннями матері);
- 3) затримка психічного розвитку психогенного генезу (обумовлена несприятливими умовами виховання, частими психотравмуючими ситуаціями в житті дитини);
- 4) затримка психічного розвитку церебрально-органічного генезу (при цьому типі поєднуються ознаки незрілості нервової системи ди-

тини та ознаки парціального порушення ряду психічних функцій) [4, с. 42–44].

Психологічна структура кожного з перерахованих варіантів затримки психічного розвитку – це специфічне поєднання незрілості емоційної та інтелектуальної сфери.

Від правильної оцінки її можливостей і особливостей розвитку залежить успішність виховання, навчання, соціальної адаптації дитини з порушеннями розвитку. Раннє виявлення відхилень у розвитку дозволяє запобігти появі вторинних порушень соціального характеру, своєчасне включення дитини до корекційно-розвивальної роботи.

Систематизація особливостей психологічного розвитку розумово відсталих дітей необхідна для найбільш якісного проведення диференціальної діагностики, дітей із затримкою психічного розвитку та загальним недорозвитком мовлення [1, с. 79].

За умов своєчасної та адекватної корекції інтелектуальна діяльність дітей із ЗПР може досягати високого рівня компенсації.

Уся навчально-виховна робота безумовно повинна ґрунтуватися на принципах корекційної педагогіки та розумінні першопричини порушень у психічному розвитку цих дітей, повинна здійснюватися робота з в особистісно-розвиваючою сферою дитини. При правильній організації підходу до кожної дитини, такі діти здатні на значний прогрес у знаннях, уміннях і навичках. Позитивна динаміка дає можливість дітям нормально адаптуватися в суспільстві [7, с. 176].

Лікувально-профілактична робота та супроводжувальна робота з цими дітьми в умовах дошкільного навчального закладу можна розглядати декількох позицій:

- по-перше, коли дитина прийшла до садочка з висновком ІРЦ (інклюзивно-ресурсного центру) і рекомендаціями щодо напрямків здійснення корекційно-розвивальної роботи практичним психологом;
- по-друге, коли джерелом інформації про невідповідність розвитку дитини віковій нормі стали результати проведеного планового психологічного вивчення у межах супроводжувальної роботи практичного психолога;
- по-третє, у випадку індивідуального запиту до спеціаліста з боку батьків чи педпрацівників закладу.

У першій ситуації зміст психологічного супроводу буде визначатися висновком, рекомендаціями ІРЦ та результатами поглибленого всебічного вивчення дитини, аналіз яких буде здійснено під час психолого-педагогічного консилиуму. У ситуації, коли дитина потрапила до групи ризику за результатами психологічного вивчення через підозру на затримку розвитку, практичний психолог повинен направити дитину на психолого-педагогічне вивчення ІРЦ з метою отримання висновку щодо рівня розвитку дитини та рекомендацій щодо спрямованості подальшої корекційно-розвивальної роботи. Практичний психолог проводить комплексне поглиблене вивчення дитини та готує характеристику для представлення дитини на діагностичне засідання ІРЦ. Висновок ІРЦ, разом з даними медичного працівника та вихователя, як і в попередній ситуації, виносяться на розгляд ШПК, де і визначається

ся зміст роботи всіх спеціалістів щодо супроводу конкретної дитини та групи в цілому [6, с. 5–8].

У випадку, коли початком роботи є індивідуальний запит, важливо дотримуватися певної послідовності роботи із запитом.

I етап – вивчення запиту. На цьому етапі практичний психолог диференціює джерело запиту (запит від клієнта чи замовника), проводить бесіду з джерелом запиту на обґрунтованість, здійснює збір первинної інформації про дитину.

II етап – формулювання психологічної проблеми. Відбувається на основі спостережень за дитиною під час режимних моментів, аналізу соціальної ситуації розвитку дитини, експертного опитування учасників навчально-виховного процесу, вікової та індивідуальної норми.

III етап – висунення гіпотези щодо можливих причин виявлених проблем.

IV етап – вибір методів психологічного дослідження дитини та отримання інформації про індивідуально-психологічний розвиток.

V етап – постановки психологічного діагнозу. На даному етапі формулюється висновок про стан розвитку окремих психічних функцій та відповідність розвитку дитини віковій нормі, здійснює прогноз подальшого розвитку дитини.

VI етап – напрацювання рекомендацій батькам та педагогам, розробки індивідуальної програми психологічного супроводу дитини.

VII етап – оцінка проміжних результатів, реалізації індивідуальної програми супроводу, контроль за виконанням рекомендацій [3, с. 45].

Неодмінною умовою успішності корекційної роботи з дітьми є її ранній початок. Особливість корекційної роботи формується у відповідності з особливостями розвитку дитини. Перші ознаки відставання дитини в психічному розвитку можна помітити вже на першому році життя, і чим старшою стає дитина, тим вони помітніші. Ще однією, не менш важливою умовою є комплексний підхід до її здійснення. Працюючи над усуненням певної вади в інтелектуальній діяльності учня, необхідно усвідомлювати тісний взаємозв'язок та взаємозалежність між окремими психічними функціями [11, с. 54].

Важливим завданням при цьому є розробка індивідуально-орієнтованих програм психологічної допомоги або використання вже наявних розробок відповідно до індивідуальних психологічних особливостей дитини. Також важливо врахувати принципи будови, розвитку та реабілітації вищих психічних функцій дітей з затримкою психічного розвитку. Л.С. Виготський та А.Р. Лурія, зазначили залежність розвитку вищих психічних функцій від сенсомоторного розвитку. Тому, доцільно розпочати саме з рухових методів на розвиток сенсомоторики, які не лише створюють потенціал для подальшої роботи, а й сприятимуть взаємодії між різними рівнями психічної діяльності. Тому що закріплення будьяких тілесних навичок неможливе без залучення

таких психічних функцій як сприйняття, емоції, пам'ять тощо.

Основні завдання корекційно-виховної роботи:

- оволодіння дітьми з ЗПР різноманітними знаннями про навколишній світ, розвивати в них спостереження, досвід практичного навчання, формувати вміння самостійно здобувати знання і використовувати їх;

- використовувати такі види завдань, які стимулюють активність дитини;

- з метою відпочинку змінювати види діяльності на уроці;

- здійснювати індивідуальну допомогу та індивідуальний підхід;

- давати завдання з опорою на зразок;

- проводити інструктаж перед виконанням завдань;

- давати багаторазові вказівки і вправи для закріплення нового матеріалу;

- з метою визначення динаміки розвитку дитини проводити спостереження за прогресуванням кожної дитини;

- звертати увагу на стан різних сторін її психічної діяльності: уваги пам'яті, мислення, темп роботи і т.д.;

- проводити корекційні заняття, використовувати різноманітні види практичної діяльності [9, с. 83].

Висновки і пропозиції. Отже, корекція ЗПР дітей потребує тривалої і системної роботи, яка охоплює всі види діяльності. Тільки при суворому дотриманні таких підходів до процесу реабілітації даного контингенту дітей можливо домогтися відновлення всіх сфер психічної діяльності, включаючи пізнавальну та емоційно-вольову, що і забезпечує повноцінну інтеграцію і функціонування дітей із ЗПР в соціумі [5, с. 137].

Виховання і розвиток повинні будуватися з позиції системного підходу, оскільки затримка психічного розвитку дитини охоплює всю психічну сферу дитини і є системним дефектом.

Широкий діапазон вираженості порушень при затримці психічного розвитку, зумовлює особливі освітні потреби дітей з даним типом порушень розвитку. Задоволення цих потреб вимагає від освітньої установи створення спеціальних умов розвитку і виховання дітей даної категорії в залежності від індивідуальних особливостей та можливостей конкретної дитини чи групи дітей. Для виконання умов і можливостей інтегрованого навчання дітей із ЗПР особлива роль належить психологу. Йдеться саме про психологічний супровід дітей на всіх етапах розвитку, результатом якого повинно стати створення умов для розвитку дитини, оволодіння своєю діяльністю і поведінкою, формування компетентностей дошкільного віку [8, с. 5–7].

Тільки завдяки цьому, діти із ЗПР можуть реалізувати свій потенціал індивідуального, особистісного та соціального розвитку за умови вчасно розпочатої і адекватно організованого освітнього простору.

Список літератури:

1. Забрамная С.Д. Психолого-педагогическая диагностика Москва, 1995. 130 с.
2. Закон України «Про освіту». Інформаційний збірник та коментарі міністерства освіти і науки України. Київ, 1991. 62 с.
3. Ілляшенко Т.Д. Затримка психічного розвитку дітей: причини виникнення та корекція. Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство : Науково-методичний збірник /за ред. Н. Софій, І. Єрмакова. Київ, 2000.

4. Лебединская К.С. Основные вопросы клиники и систематики задержки психического развития. Москва, 1982. 27 с.
5. Лешчинская Т.Л. Интегрированное обучение детей с особенностями психофизического развития : Монография. НИО, 2003. 232 с.
6. Лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України «Про організацію психологічного і соціального супроводу в умовах інклюзивного навчання». Інформаційний збірник та коментарі міністерства освіти і науки України. Київ, 2012. 8 с.
7. Мамайчук И.И. Психологическая помощь детям с проблемами в развитии. Санкт-Петербург, 2001. 220 с.
8. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання». Інформаційний збірник та коментарі міністерства освіти і науки України. Київ, 2010. 7 с.
9. Роговик Л.С. Психомоторика дитини. Психологічний інструментарій. Київ, 2005. 112 с.
10. Семенович А.В. Нейропсихологическая коррекция в детском возрасте. Метод замещающего онтогенеза : Учебное пособие. Москва, 2007. 474 с.
11. Синьов В.М. Коррекційна психопедагогіка. Київ, 2009. 224 с.

References:

1. Z Abramnaya S.D. Psychological and pedagogical diagnostics. Moscow, 1995. 130 p.
2. The Law of Ukraine "On Education". Information collection and comments of the Ministry of Education and Science of Ukraine. Kyiv, 1991. 62 p.
3. Plyashenko T.D. Child mental retardation: causes and correction. Steps to competence and integration into society: Scientific and methodical collection / ed. N. Sophia, I. Yermakova. Kiev, 2000.
4. Lebedinskaya K.S. Basic issues of the clinic and systematics of mental retardation. Moscow, 1982. 27 p.
5. Leshchinskaya T.L. Integrated teaching of children with features of psychophysical development: Monograph. Research Institute, 2003. 232 p.
6. Letter from the Ministry of Education, Science and Youth of Ukraine "On the organization of psychological and social support in the context of inclusive learning." Information collection and comments of the Ministry of Education and Science of Ukraine. Kyiv, 2012. 8 p.
7. Mamaychuk I.I. Psychological assistance to children with developmental problems. St. Petersburg, 2001. 220 p.
8. Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine "On approval of the Concept of development of inclusive learning". Information collection and comments of the Ministry of Education and Science of Ukraine. Kyiv 2010. 7 p.
9. Rogovik L.S. Psychomotor of the child. Psychological Instrumentation. Kiev, 2005. 112 p.
10. Semenovich A.V. Neuropsychological correction in childhood. Substitute ontogeny method: Tutorial. Moscow, 2007. 474 p.
11. Synev V.M. Corrective psychopedagogy. Kyiv, 2009. 224 p.